

Қазіргі қоғамдық өмір контексіндегі шетелдік сөздер

Кірме сөздердің ену себептері:

1

- сөздермен бірге келетін жаңа ұғымдардың атауы
(блокбастер, джип, сайт т.б.)

2

- тілдегі сөз тіркесін қысқарту мақсатында оны бір сөзбен алмастыру
(портативті компьютер — ноутбук)

3

- кейбір ұғымдарды нақтылау (мотель — автотуристер үшін қонақ үй), олардың коммуникативтік өзектілігі (веб-сайт, провайдер, дефолт)

- Қазақ тіліне кірме сөздердің енуі жаңалық емес, себебі қазақ халқының басынан кешкен ұзақ даму тарихында бірсыпыра елдермен араласып, әр кезеңде түрлі қарым-қатынастар жасағандығы мәлім. Ертеде тәжік, өзбек, татар халықтары арқылы VIII-XI ғасырларда араб-парсы елдерімен, XII- XIII ғасырларда монғол елдерімен, XVIII ғасырдан, яғни Қазақстанның Ресей қарамағына ене бастаған кезеңінен (1731), бастап бүгінгі күнге дейін орыс халқымен тікелей үздіксіз қарым-қатынас жасап келеді. Осындай ұзақ байланыстардан кейін қазақ тілінің сөздік құрамында қыруар шетел сөздері пайда болған.
- Қазақ тілінің сөздік құрамындағы кірме сөздер негізінен төрт халықтың тілінен келіп енген: араб тілі, парсы тілі, монғол тілі, орыс тілі. Араб-парсы тілдерінен ауысқан сөздер қазіргі кезде қазақ тілінің төл сөздеріндей болып кеткен.

Тілге кірме сөздердің келуінің негізгі жолдары:

шетелдік сөздердің өз дыбыстық формасын сақтап қалуы. Мысалы: image, summit, trailer, briefing және т.б.

ТРАНСКРИПЦИЯ

01

шетелдік сөздердің жазылуында ана тілінің әріптерін қолдану. Мұнда сөздер қабылдаушы тілдің ережесі бойынша оқылады. Мысалы: пиар (PR), веб (web), провайдер (provider), мотель (motel).

ТРАНСЛИТЕРАЦИЯ

02

шетелдік сөздердің қабылдаушы тілдегі сөздермен берілетін тура аудармасы

КАЛЬКАЛАУ

03

шетелдік сөздердің бастапқы мағынасының өзгеріп жаңа мағынаға ие болуы

**СЕМАНТИКАЛЫҚ
КІРМЕЛЕР**

04

Кірме сөздерді зерттеушілердің бірі А.Т. Исламова өзінің «Шетел сөздерінің белгілері мен деректері» тақырыбындағы зерттеуінде қазақ терминологиясында шетел сөздердің келесі түрлерін ажыратуға болады дейді:

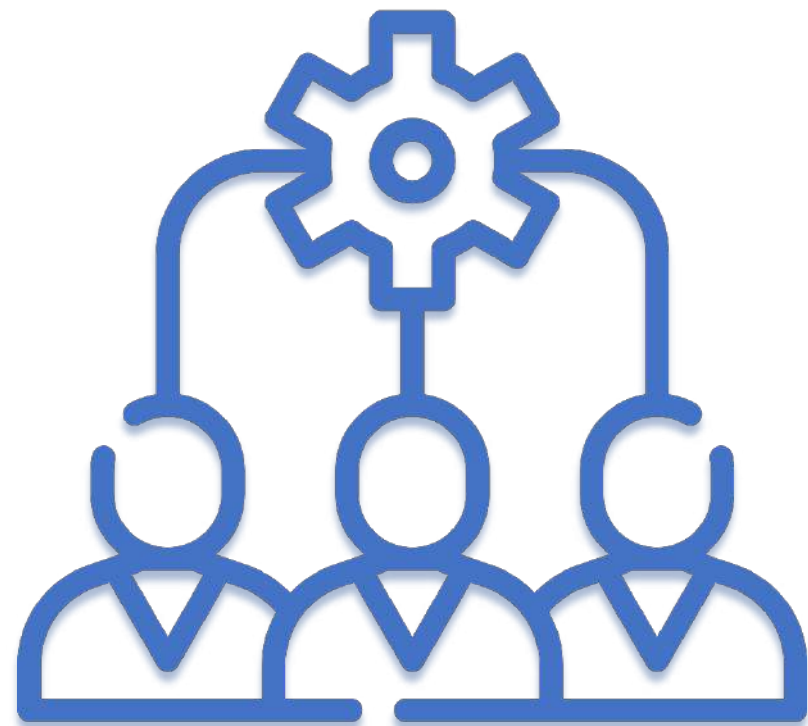
- материалдар кірмелер;
- калькалар;
- аралас кірмелер (полилексемдік терминдер мен күрделі сөздерде).

Кірме сөздер — екі мүшеден тұратын атауды бір мүшеге айналдырудың жолы. Мысалы: папарацци — атақты адамдардың өмірінен кездейсоқ фотоларды түсірумен айналысатын кәсіби фотосуретші.

Алайда сөз тіркесін шетелдік сөзбен алмастыру тенденциясы заңдылық емес екенін атап өту керек. Берілген сөз тілде қалыптасуы мәселесін қарастырғанда оның оған дейінгі синонимдес лексикалық бірліктермен арақатынасы қандай екенін т.б. анықтауда кірме сөз тілінің жүйесін сипаттайтын факторларды, анығырақ айтсақ, микрожүйені — «тематикалық» принцип бойынша біріккен атаулардың нақты жиынтығын ескеру қажет.

- Кірме сөздердің тілге енуінің себептері мен олардың бір тілден екінші тілге өтуіне қажет жағдайларды анықтау керек. Кірме сөздер үшін басты шарт — қостілділік деген пікір лингвистер арасында кең тараған. Венгр зерттеушісі Б.Шулан «сөздік кірмелерді зерттеудегі негізгі әдістемелік принцип қостілділіктің кірме сөздердің негізі мен себебі болуы деп саналуға тиіс. Сөздің тілге шетел тілінен еніп жаңа тілде орнығуы үшін алушы тілдік қоғамның мүшелері беруші тілмен біршама таныс болуы қажет. Олар тым болмаса жартылай билингвизм сатысында болуы тиіс, әйтпесе олар сөздің мағынасын түсінбейді де сөз енгізілмейді».
- Алайда С.Булич қостілділікті екі көршілес елдің территориялық байланысы деп түсінуге болмайтынын жазған. Қостілділік берілген тілде сөйлеушілердің басқа тілдік ортамен қарым-қатынасынан пайда болады.
- Б. Шулан «Сөздіктегі кірменің көбісі қостілділік ортадан пайда болады, өз ортасында ғана белгілі шетелдік сөзді алдымен қос тілде сөйлеушілер қолданады, содан соң тілдік салада кең көлемде таралады. Кейіннен ол сөз жазба сөзге кіріп, тілдің барлық саласын қамтиды» деген.

Қазіргі бұқаралық ақпарат құралдарында кездесетін кірме сөздерді қарастыра отырып, олардың енуіне сипаттама беретін болсақ:

Кірме сөздердің басым бөлігі қазақ тілінің әріптерімен берілетін шетелдік сөздер: дефолт, дисплей, принтер, эмитент, стресс, имидж, фаст-фуд, билборд.

Сол тілдің өз графикасын сақтап қалған шетелдік сөздер: CD, CD ROM, SMS, PR, PhD, mail.ru, me-galine, online, show-room, web, IT.

Шетелдік орфографияны сақтап қалған шетелдік сөздер: брифинг, корпорейшн, инжиниринг, бейсджампинг, кейв-дайвинг, бестселлер.

Жартылай шетелдік сөздер: web-ресурс, CD, DVD-диск, PR-агенттігі, ҚазNet.

Әдебиеттер тізімі

- Потенбня А. Мысль и язык. — Киев, 1993. — С.
- Исламова А.Т. Шетел сөздерінің белгілері мен деректері. — Алматы, 2004.— 15-б.
- Әбілқасымов Б. Алғашқы қазақ газеттерінің тілі. — Алматы: Ғылым, 1971. — 73-б.
- Момынова Б. Газет лексикасы. — Алматы: Арыс, 1999. — 72-б.
- Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. — М.: Наука, 1968. — 188 с.
- Sulan B. Zu einigen Fragen des Billinguismus. — III т. — Debrezen: Slavica, Булич С.К. Заимствованные слова и их значение для развития языка. — XV т. — Варшава: Русс. филол. вестн., 1886. —С. 26.

